

Ronald F. Inglehart

Evoluția culturală

**Schimbarea motivației umane
și a modului în care aceasta
transformă lumea**

Traducere în limba română de
Mălina Voicu

Prefață de
Mălina Voicu, Bogdan Voicu, Claudiu D. Tufiș

Cluj-Napoca, 2019

Lista graficelor	6
Lista tabelor.....	10
Prefață de Mălina Voicu, Bogdan Voicu, Claudiu D. Tufiș.....	11
Mulțumiri	25
Introducere: prezentarea cărții	29
Capitolul 1. Teoria evoluționistă a modernizării.....	37
Capitolul 2. Apariția valorilor Postmaterialiste în Vest și în lume ...	57
Capitolul 3. Patternuri culturale globale	69
Capitolul 4. Sfârșitul secularizării?	96
Capitolul 5. Schimbare culturală, lentă și rapidă: traiectoriile distincte ale normelor care guvernează egalitatea de gen și orientările sexuale.....	115
Capitolul 6. Feminizarea societății și declinul dorinței de a lupta pentru propria țară: componenta de nivel individual a păcii de lungă durată	144
Capitolul 7. Dezvoltare și democrație	157
Capitolul 8. Schimbarea originilor fericirii.....	187
Capitolul 9. <i>Revoluția tăcută</i> în revers: Creșterea suportului pentru Trump și pentru partidele populiste autoritare	225
Capitolul 10. Apariția Societății Inteligenței Artificiale.....	255
Bibliografie	275
Anexa 1	295
Anexa 2	298
Note	305

Capitolul 1. Teoria evoluționistă a modernizării

Sumar

Cultura unei societăți este modelată de gradul în care populația țării respective a crescut simțind că supraviețuirea este sigură sau nesigură. Această carte prezintă o versiune revizuită a teoriei modernizării – teoria evoluționistă a modernizării – conform căreia insecuritatea fizică și cea economică conduc la xenofobie, solidaritate puternică de grup, politici autoritare și aderență rigidă la normele culturale tradiționale ale grupului. Din contră, securitatea fizică și cea economică duc la creșterea toleranței față de străini, deschidere la schimbare și norme sociale mai egalitare. Teoria este susținută de date empirice, culese pe baza de sondajelor de opinie organizate în ultimele decenii în multe ale state globului, acoperind peste 90% din populația lumii.

În cea mai mare parte a istoriei, supraviețuirea umană a fost nesigură, populația întâmpinând dificultăți în găsirea hranei și fiind expusă constant inaniției, bolilor și violenței. În aceste condiții, societățile pun accentul pe solidaritatea de grup, conformare la normele grupului, respingerea străinilor și supunerea față de liderii puternici. În condiții de sărăcie extremă, xenofobia este o opțiune reală: dacă există suficient pământ pentru a susține un trib și un alt trib încearcă să obțină acest teren, supraviețuirea devine o luptă cu sumă nulă între Noi și Ei. În aceste condiții, o strategie de succes pentru supraviețuire este ca tribul să strângă rândurile în spatele unui lider puternic, formând un front comun în fața intrușilor, strategie care poate fi numită Reflexul Autoritar. Dimpotrivă, nivelurile crescute de securitate existențială deschid calea spre o autonomie individuală crescută și mai multă deschidere către diversitate, schimbare și idei noi.

Ideea că supunerea față de autoritate este legată de xenofobie și alte forme de intoleranță a fost introdusă prima dată de lucrarea clasică *Personalitatea Autoritară*⁵, care prezintă autoritarismul ca pe o trăsătură de personalitate cauzată de practicile educaționale dure. Conceptul de Autoritarism a fost

controversat de la bun început⁶, dând naștere unei literaturi enorme. Baza teoretică și instrumentul folosit pentru măsurare au fost, în mare măsură, ignorate, însă în ultimele șapte decenii, o mulțime de studii au confirmat că există o asocierie puternică între tendința de supunere față de autoritate și xenofobie, intoleranță și conformarea la normele grupului. Aceasta pare să reflecte o reacție umană adânc înrădăcinată față de insecuritate. Trecerea în revistă a unui mare număr de dovezi, provenind din sondaje de opinie, experimente și date statistice, duce la concluzia că sindromul rasismului autoritar și intoleranța politică și morală există și sunt cauzate de predispoziția înnăscută a indivizilor spre intoleranță, intersectată cu schimbarea nivelurilor de amenințare societală⁷. Propriile mele cercetări arată că anumite generații au niveluri relativ crescute sau scăzute de autoritarism, ce depind de nivelul de securitate existențială din societate, în momentul în care aceste generații au fost socializate.

În secolul XX, industrializarea, urbanizarea și educația de masă au permis clasei muncitoare să se mobilizeze politic și civic în sindicate și în partide politice de stânga, care au votat pentru guverne ce au implementat politici redistributive, furnizând acces la o plasă de siguranță economică. Acest fapt a fost dublat de creșterea economică rapidă în deceniile de după al Doilea Război Mondial și de absența războaielor între marile puteri. Populația societăților puternic industrializate a experimentat un nivel nemaîntâlnit până atunci de securitate existențială și tinerele generații au crescut considerând supraviețuirea ca fiind de la sine înțeleasă. Acest fapt a generat o schimbare inter-generațională a valorilor, de la accentul predominant pe securitatea economică și fizică, la preocuparea pentru libertatea de alegere, pentru protecția mediului, pentru egalitatea de gen și toleranța față de minoritățile sexuale. Schimbarea culturală a stat la baza unor schimbări instituționale cum ar fi instaurarea democrației în multe societăți în deceniile '80 și '90, precum și la legalizarea căsătoriei între persoane de același sex.

Respect pe **Teoria clasică a modernizării și teoria evoluționistă a modernizării**

Teoria modernizării are o istorie lungă. Ideea că dezvoltarea economică aduce schimbări politice și sociale predictibile a fost una controversată încă de când a fost propusă de Karl Marx. Ideea este foarte atrăgătoare din punct de vedere intelectual, pentru că nu se limitează la a explica ce a fost în trecut, ci prezice și ce se va întâmpla în viitor. Până acum, cele mai multe încercări de a prezice comportamentul uman au eșuat. La fel s-a întâmplat și cu predicțiile făcute de Marx pe baza primei versiuni a teoriei modernizării: muncitorii industriali nu au devenit majoritatea covârșitoare a forței de muncă, aducând revoluția proletarietului, în timp ce abolirea proprietății private nu a condus la dispariția exploatarei și a conflictelor sociale, ci la apariția unei noi clase conducătoare, reprezentată de elita partidului comunist. Comportamentul uman este atât de complex și este influențat de un număr extrem de mare de factori, ceea ce face ca orice încercare de a face predicții deterministe să fie nerealistă.

Trăsătura centrală a modernizării este că tinde să facă viața mult mai sigură, eliminând înfometarea și crescând speranța de viață. Nivelurile crescute de dezvoltare economică aduc schimbări inevitabile ale motivației umane, permițându-le oamenilor să treacă de la strategii de viață centrate pe asigurarea supraviețuirii, la strategii care iau supraviețuirea ca fiind de la sine înțeleasă și dau prioritate altor aspirații umane.

Sentimentul că supraviețuirea este nesigură conduce la solidaritate etnocentrică față de străini și la solidaritate internă în jurul unor lideri autoritari. Într-adevăr, în condițiile lipsurilor materiale extreme, supraviețuirea poate necesita strângerea rândurilor pe câmpul de bătaie. Faptul că umanitatea a fost amenințată de înfometare pentru o lungă parte din istoria ei a dus la dezvoltarea unui Reflex Autoritar care presupune că insecuritatea aduce după sine suportul pentru lideri puternici, solidaritate de grup crescută, respingerea străinilor și conformare rigidă la normele grupului. În opoziție, niveluri crescute de securitate creează spațiu pentru libertatea de a alege, deschidere față de străini și față de ideile noi.

Evoluția a modelat toate organismele vii astfel încât acestea să acorde prioritate maximă supraviețuirii. Organismele

care nu au făcut acest lucru au dispărut. Majoritatea speciilor care au existat vreodată au dispărut. Astfel, în evoluția lor, oamenii au acordat prioritate maximă supraviețuirii, indiferent de metodele necesare pentru a obține acest scop. Oamenii pot să trăiască fără oxigen doar câteva minute, iar atunci când acesta este insuficient, ei își concentrează toate eforturile pentru obținerea lui. Cineva poate să supraviețuiască fără apă câteva zile, iar atunci când rezervele de apă sunt insuficiente, oamenii se luptă cu disperare să o obțină, comițând chiar și crime dacă este necesar. Când rezervele de oxigen și apă sunt suficiente, oamenii consideră accesul la acestea ca pe un lucru firesc și acordă prioritate altor scopuri. Deși oamenii pot supraviețui fără mâncare câteva săptămâni, atunci când rezervele sunt insuficiente, hrana devine o prioritate de top. De-a lungul istoriei umane, hrana a fost adesea insuficientă, reflectând tendința biologică de creștere a populației dincolo de pragul critic al disponibilității resurselor alimentare.

Există o diferență enormă între a crește știind că supraviețuirea este nesigură și a crește considerând-o ca fiind de la sine înțeleasă. Pentru cea mai mare parte a istoriei umane, supraviețuirea a fost precară, iar supraviețuirea este un obiectiv de bază, care domină strategiile oamenilor, influențând fiecare aspect al vieții individuale. Însă, în ultimele decenii o pondere semnificativă a populației lumii a crescut fără să se teamă de înfometare. Astfel că, în societățile în care supraviețuirea a fost considerată un lucru firesc și la îndemână, apar schimbări majore în motivația muncii, religie, politică, comportament sexual sau în practicile de creștere a copiilor.

Schimbarea socială nu este deterministă, însă anumite traiectorii au probabilitate mai mare să apară decât altele. Pe termen lung, odată ce dezvoltarea economică își urmează calea, anumite schimbări este mai probabil să se producă. Industrializarea, de exemplu, aduce urbanizare, specializare ocupațională și creșterea nivelului de educație formală în orice societate care o experimentează. Cu trecerea timpului, industrializarea aduce prosperitate crescută, hrană mai bună și îngrijire medicală, ceea ce duce la creșterea speranței de viață. Mai târziu, schimbările în natura muncii și mijloacele perfecționate de control al reproducerii fac posibilă creșterea numărului de femei

Respect pentru oameni și țări

care se integrează pe piața muncii. Aceasta împreună cu schimbările culturale asociate conduc la creșterea egalității de gen.

Moștenirea culturală împiedică, în anumite societăți, apariția acestor schimbări, deoarece schimbarea socio-culturală este dependentă de cale și moștenirile culturale sunt extrem de persistente. Deși teoreticienii clasici ai modernizării, de la Karl Marx la Max Weber, au prezis că religia și loialitățile etnice vor dispărea, religia și naționalismul rămân și în ziua de azi forțe societale majore, ceea ce dovedește că moștenirea culturală este extrem de durabilă. Astfel, în societățile protestante femeile au primit drept de vot cu decenii înaintea societăților catolice, în timp ce Japonia a integrat femeile pe piața muncii mult mai lent decât alte țări dezvoltate. Însă, un număr tot mai mare de dovezi indică faptul că modernizarea avansează și aceste schimbări devin din ce în ce mai probabile. Chiar și în Japonia egalitatea de gen progresa. Sistemele de valori reflectă un echilibru între forțele modernizării și influența persistentă a tradiției.

Cu toate acestea, creșterea economică rapidă și dezvoltarea statului bunăstării, în societățile puternic industrializate, după cel de-al Doilea Război Mondial, au adus schimbări culturale majore. Pentru prima dată în istorie, supraviețuirea nu a mai fost pusă sub semnul întrebării, iar cohortele născute în aceste condiții au început să acorde prioritate crescută altor scopuri, precum calitatea mediului și libertatea de expresie. Aceasta a dus la un proces de schimbare inter-generațională a valorilor ce a transformat politica și cultura în societățile puternic industrializate și este de așteptat să se manifeste și în China, India, precum și alte societăți care se transformă rapid atunci când vor atinge stadiul în care o mare parte a populației a crescut considerând supraviețuirea ca fiind de la sine înțeleasă. Cel mai bine documentat aspect al acestui proces este schimbarea de la valorile Materialiste (care dau prioritate siguranței economice și fizice) la cele Postmaterialiste (care pun accentul pe libertatea de alegere și autoexprimare). Însă aceasta este doar o componentă a unei schimbări culturale mult mai ample, care marchează trecerea de la valorile Supraviețuirii la cele ale Autoexprimării⁸. Această schimbare implică transformarea normelor legate de politică, religie, egalitate de gen, toleranță față de alte grupuri sociale, creșterea suportului pentru protecția

mediului și pentru instituțiile democratice⁹. Normele culturale rigide, care au caracterizat societățile agrare, fac loc normelor care permit autonomia individuală crescută și libertatea de a alege și conduc la dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere.

Dovezi ale importanței securității existențiale

Lucrând independent, antropologii, psihologii, sociologii, politologii, biologii și istoricii au dezvoltat, de curând, teorii ale schimbării culturale și instituționale foarte asemănătoare. Toate aceste abordări subliniază modul în care factorii care reprezintă o amenințare la adresa supraviețuirii, cum ar fi foametea, războiul și bolile, modelează normele culturale ale societății și instituțiile social-politice.

Astfel, Inglehart, Norris, Welzel, Abramson, Baker și alți politologi și sociologi arată că o nouă viziune asupra lumii înlocuiește gradual viziunea care a dominat societățile vestice pentru mai multe secole¹⁰. Această schimbare culturală este influențată de condițiile materiale existente în perioada copilăriei și adolescenței și marchează diferența între a crește în condiții precare și a avea resursele materiale necesare supraviețuirii în primii ani de viață. Rezultate similare au fost obținute și de cercetări făcute în alte discipline. O echipă de psihologi și antropologi condusă de Michele Gelfand face distincția între culturi „constrânse” și culturi „relaxate”, arătând că aceste calități sunt modelate de amenințările ecologice și de cele fabricate de om cu care societățile s-au confruntat de-a lungul istoriei¹¹. Aceste amenințări sporesc nevoia de norme sociale puternice și de a penaliza comportamentul deviant pentru a menține ordinea. Societățile constrânse au sisteme de guvernare autocratice care suprimă punctele de vedere divergente, dau pedepse drastice pentru comportament deviant, au un control puternic asupra criminalității și tind să fie mai religioase. Gelfand și coautorii testează asumțiile teoretice folosind date de sondaj de opinie culese în 33 de țări. Rezultatele analizelor empirice indică faptul că națiunile care s-au confruntat cu amenințări ecologice sau istorice severe au norme sociale destul de puternice și o toleranță scăzută față de comportamentul deviant.

Respect pentru oamenii săruti

În mod similar, un grup de biologi și psihologi, condus de Corney Fincher și Randy Thornhill, furnizează dovezi convingătoare referitoare la relația dintre prevalența anumitor maladii și orientările de valoare. Conform autorilor menționați, vulnerabilitatea față de anumite boli infecțioase se asociază cu atitudini colectiviste, xenofobie și respingerea egalității de gen, toate afectând apariția instituțiilor democratice¹². Cercetătorii au ordonat 98 de societăți pe o scală de individualism – colectivism și au demonstrat că prevalența crescută a bolilor infecțioase se asociază cu atitudini colectiviste, controlând pentru bunăstare și urbanizare. Bio-psihologul Nigel Barber furnizează dovezi similare, arătând că religia îi ajută pe oameni să facă față în situații dificile, în timp ce credințele religioase se erodează atunci când dezvoltarea economică aduce siguranță materială crescută¹³. Toate aceste rezultate merg în aceeași direcție cu predicțiile făcute pe baza teoriei evoluționiste a modernizării.

Abordând procesul de modernizare dintr-o perspectivă foarte diferită, istoricul Ian Morris concluzionează, pe baza unei vaste analize a datelor istorice, că „fiecare epocă dezvoltă credințele de care are nevoie”. Astfel, societățile din epoca bronzului, din epoca agricolă sau cele industrializate au dezvoltat sisteme de valori adaptate la condițiile de viață existente¹⁴. Datele furnizate de abordarea istorică aduc dovezi suplimentare care susțin teoria evoluționistă a modernizării.

Acest capitol integrează toate aceste rezultate și examinează legăturile cauzale de la baza modernizării evoluționiste, argumentând că dezvoltarea economică duce la creșterea securității fizice și economice și reduce vulnerabilitatea față de boli. Toate acestea conduc la deschidere culturală, la instituții democratice și la un cadru legislativ mai liberal.

Această abordare este în concordanță cu teoria lui Theodor Adorno și a coautorilor conform căreia dogmatismul, rigiditatea și intoleranța devin foarte răspândite atunci când indivizii cresc într-un mediu pe care îl percep ca fiind amenințător și cu teza lui Milton Rokeach, care susține că amenințările existențiale îi fac pe oameni paranoizi, defensivi și intoleranți, în timp ce absența amenințărilor îi face siguri pe sine, deschiși și toleranți¹⁵. În conformitate cu aceste asumptii, valorile Autoexprimării, care se referă inclusiv la toleranța față de homosexualitate, sunt cel mai

răspândite în societățile bogate, în care condițiile de viață asigură o existență sigură și prosperă¹⁶. Dezvoltarea socio-economică afectează direct sentimentul de securitate existențială, pentru că influențează percepția cu privire la siguranța supraviețuirii. În consecință, așa cum vom vedea, valorile și credințele existente în societățile dezvoltate diferă semnificativ de cele din societățile în curs de dezvoltare.

Apariția Postmaterialismului în Vest

Primele și cele mai solide dovezi ale schimbării valorilor de bază în societățile dezvoltate sunt cele legate de trecerea de la valori Materialiste la cele Postmaterialiste. Susțin, în *Revoluția tăcută*, lansată în urmă cu peste 45 de ani, că „o transformare a culturii politice ar putea să aibă loc în societățile industrializate avansate. Această transformare pare să modifice orientările de valoare ale anumitor generații ca urmare a schimbării condițiilor care influențează socializarea de bază”¹⁷.

Teoria schimbării inter-generaționale a valorilor se bazează pe două ipoteze-cheie¹⁸:

1. *Ipoteza rarității*. Virtual orice persoană valorizează libertatea și autonomia, însă oamenii acordă prioritate nevoilor personale care sunt cele mai presante. Subzistența materială și securitatea fizică sunt strâns legate de supraviețuire și atunci când siguranța personală le este pusă sub semnul întrebării, oamenii dau prioritate scopurilor Materialiste. În condiții de siguranță, oamenii pun un accent mai mare pe scopuri precum apartenența, stima și libertatea de alegere.
2. *Ipoteza socializării*. Relația dintre condițiile materiale și prioritățile de valoare se manifestă cu întârziere: orientările de valoare de bază ale indivizilor reflectă condițiile materiale prevalente în timpul perioadei pre-adulte, iar aceste valori se schimbă pe măsură ce generațiile tinere le înlocuiesc pe cele vârstnice.

Ipoteza rarității este similară principiului diminuării utilității marginale. Această ipoteză reflectă distincția între nevoia materială de siguranță și supraviețuire fizică și nevoile non-materiale cum ar fi cele de autoexprimare și satisfacție estetică.

Respect pentru tradiții și obiceiuri

În ultimele câteva decenii, societățile puternic industrializate s-au abătut semnificativ de la calea urmată până atunci în istorie, iar cea mai mare parte a populației din aceste țări nu a crescut în condiții de înfometare și nesiguranță economică. Aceasta a condus la o schimbare în ierarhia nevoilor personale, nevoi precum cea de apartenență, de stimă și de a avea libertatea de alegere au devenit larg răspândite în populație. Ipoteza rarității afirmă că perioadele prelungite de prosperitate economică încurajează răspândirea valorilor Postmaterialiste, în timp ce declinul economic pe termen lung are efecte opuse.

Însă relația dintre dezvoltarea socio-economică și prevalența valorilor Postmaterialiste nu este una de echivalență totală, deoarece valorile reflectă sentimentul individual de siguranță care este parțial influențat de nivelul veniturilor în societatea respectivă, dar și de instituțiile de furnizare a bunăstării, precum și de prevalența violenței și bolilor. Venitul per-capita este unul dintre cei mai buni indicatori disponibili pentru condițiile care au dus la această schimbare valorică, însă factorul crucial din punct de vedere teoretic este sentimentul securității existențiale.

În plus, așa cum indică ipoteza socializării, prioritățile valorice ale oamenilor nu se schimbă peste noapte. Unul dintre conceptele cel mai larg acceptate din științele sociale este că structura de bază a personalității individuale se cristalizează înainte ca persoana să atingă vârsta adultă. Există foarte multe dovezi care arată că valorile de bază ale indivizilor sunt deja fixate când aceștia ajung la vârsta adultă și se schimbă relativ puțin după aceea¹⁹. În acest caz, este de așteptat să existe diferențe substanțiale între valorile tinerilor și vârstnicilor în societățile care au experimentat o creștere a securității existențiale. Schimbarea inter-generațională a valorilor apare atunci când generațiile tinere cresc în condiții diferite față de cele în care au crescut generațiile anterioare.

Aceste două ipoteze permit elaborarea unor predicții cu privire la schimbarea valorilor. În primul rând, în timp ce ipoteza rarității implică faptul că prosperitatea duce la difuzarea valorilor Postmaterialiste, ipoteza socializării anticipează că schimbarea valorilor societale va avea loc gradual, în mare măsură prin înlocuirea generațiilor în populație. O diferență de

timp semnificativă există între schimbările economice și efectele lor politice.

Primele dovezi empirice ale schimbării inter-generaționale a valorilor sunt furnizate de sondajele de opinie efectuate în șase societăți vest-europene pentru a testa ipoteza schimbării de la valori Materialiste la cele Postmaterialiste²⁰. Aceste sondaje au indicat diferențe marcante între prioritățile valorice ale generațiilor tinere și ale celor vârstnice. Dacă aceste diferențe de vârstă reflectă schimbarea inter-generațională a valorilor și nu doar tendința indivizilor de a deveni mai orientați spre valori Materialiste pe măsură ce înaintează în vârstă, este de așteptat să apară o schimbare graduală a valorilor, pe măsură ce cohortele tinere le înlocuiesc pe cele vârstnice în populația adultă. Dacă acest fapt ar fi fost real, implicațiile ar fi fost cu adevărat majore, pentru că aceste valori erau strâns legate de o serie importantă de orientări de la participare politică și libertatea de expresie, până la suportul pentru protecția mediului, egalitatea de gen și pentru instituțiile politice democratice.

Teza schimbării valorilor a fost controversată de la bun început. Criticii au argumentat că diferențele mari de vârstă găsite în 1970 reflectau mai degrabă efectele ciclurilor de viață decât schimbarea inter-generațională. Astfel, tinerii preferă în mod firesc valori Postmaterialiste precum participarea sau libertatea cuvântului, însă pe măsură ce înaintează în vârstă vor ajunge să aibă aceleași preferințe Materialiste pe care le au și vârstnicii, așa că valorile societății în ansamblul ei nu se vor schimba²¹.

Dimpotrivă, ipoteza schimbării valorice susține că tinerii sunt mai orientați spre Postmaterialism în comparație cu vârstnicii numai dacă au crescut în condiții de securitate existențială diferite de cele ale generațiilor anterioare. În consecință, nu este de așteptat să găsim diferențe în orientările de valoare inter-generaționale în societățile care stagnează din punct de vedere economic, iar dacă generațiile viitoare nu vor crește în condiții mai sigure din punct de vedere economic în comparație cu cele vârstnice, nu este de așteptat să mai apară alte diferențe inter-generaționale. Însă nivelul de securitate existențială experimentat în decursul perioadei de formare a personalității individuale are un efect de durată. Astfel că, pe